

IV. ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

Urszula Kacperczyk

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

EKSCERPT KORESPONDENCJI DYPLOMATYCZNEJ POSELSTWA POLSKIEGO W MADRYCIE Z LAT 1791–1792

Tytułowy ekscerpt korespondencji dyplomatycznej z Madrytu przechowywany jest w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie w zespole Archiwum Koronne Warszawskie, Dział Hiszpańskie¹. Dział ten należy do mniejszych w Archiwum Koronnym Warszawskim. Zawiera 52 j.a., w tym tylko kilka dokumentów z 2. połowy XVII w., większość zaś stanowią archiwalia z epoki stanisławowskiej. Wśród nich najliczniejsze i najciekawsze są akta z ostatnich lat istnienia I Rzeczypospolitej, to jest z lat 1790–1794. Wznowiono wówczas polsko-hiszpańskie stosunki dyplomatyczne, w rezultacie czego utworzono poselstwa w Madrycie i Warszawie. Poselstwo hiszpańskie w Warszawie funkcjonowało od października 1790 do sierpnia 1794 r. Hiszpanię reprezentowali kolejno posłowie: Pedro Normande, Miguel Cuber, Domingo Iriarte oraz (dwukrotnie, w czasie nieobecności posła), chargé d'affaires Léonard Gomez de Teran².

Przechowywane w Dziale „Hiszpańskie” Archiwum Koronnego Warszawskiego archiwalia dotyczące działalności poselstwa hiszpańskiego są nieliczne³. Natomiast większa liczebnie (choć niekompletna) jest znajdująca się tam dokumentacja poselstwa polskiego w Madrycie. Polska placówka dyplomatyczna funkcjonowała tam od końca marca 1791 r. do połowy maja 1794 r. Początkowo kierował nią poseł Tadeusz Morski, a następnie — od września 1791 r. do końca działalności — chargé d'affaires Kajetan Zbyszewski⁴. Z okresu sprawowa-

¹ M. Kulecki; *Archiwum Koronne Warszawskie [w:] AGAD w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, Warszawa 2008, s. 42–51.

² R. Przeździecki, *Diplomatie et protocole à la cour de Pologne*, Paris 1937, t. 2, s. 260–261.

³ Obszerna korespondencja dyplomatyczna poselstwa hiszpańskiego z Warszawy znajduje się w archiwach hiszpańskich. Podstawowe informacje o nich zamieszcza C. Taracha, *Źródła do dziejów Polski i polonika w archiwach hiszpańskich*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 103, 1996, s. 45–54.

⁴ J. Łojek, *Polska misja w Hiszpanii w latach 1790–1794*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 72, 1965, nr 1, s. 325–345; A. Zahorski, *Morski Tadeusz [w:] PSB*, t. 21, s. 791–793; C. Taracha, *Kajetana Zbyszewskiego „Dzienniczek” podróży po Hiszpanii z 1794 roku*, „Studia Iberyjskie”, Nr 1, 1998, s. 49–72.

nia funkcji poselskiej przez T. Morskiego zachowało się niewiele archiwaliów. Oprócz ekscerptu korespondencji dyplomatycznej (11 IV — 22 IX 1791 r.) jest to kilka listów do Stanisława Augusta i podkanclerzego litewskiego Joachima Chreptowicza oraz parę innych pism. W większej liczbie zachowały się natomiast archiwalia dotyczące sprawowania funkcji *chargé d'affaires* przez K. Zbyszewskiego. Z pierwszego roku pełnienia funkcji przez Zbyszewskiego pochodzi ekscerpt korespondencji (26 IX 1791 — 6 IX 1792 r.), będący kontynuacją ekscerptu raportów Morskiego. Ponadto z tego okresu zachowało się kilka pism dotyczących spraw finansowych. Niemal kompletne raporty dyplomatyczne Zbyszewskiego z Madrytu zachowały się natomiast z okresu późniejszego (13 VIII 1792 — 1 IV 1794 r.), a dodatkowo są tam jeszcze kopie pism wysyłanych do niego z Warszawy przez kolejne władze zwierzchnie od 29 VIII 1792 do 16 IV 1794 roku⁵.

Uzupełnieniem przechowywanej w AGAD dokumentacji dotyczącej działalności poselstwa polskiego w Madrycie w latach 1789–1794 są archiwalia znajdujące się w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (Ossolineum) we Wrocławiu⁶.

Wśród archiwaliów przechowywanych w Dziale „Hiszpańskie” Archiwum Koronnego Warszawskiego najciekawszy jest wspomniany ekscerpt korespondencji dyplomatycznej legacji polskiej w Madrytu z lat 1791–1792. Jest on ważny i interesujący przede wszystkim z tego powodu, że pochodzi z początkowego okresu funkcjonowania poselstwa polskiego w Madrycie, z którego zachowało się niewiele archiwaliów. A był to najciekawszy okres działalności poselstwa, kiedy Rzeczpospolita prowadziła samodzielną politykę zagraniczną i w grze dyplomatycznej liczyła się jako niezależny podmiot.

Ekscerpt sporządzono w działającym od 18 V do 27 VIII 1792 r. gabinecie do ekspedycji zagranicznych Joachima Chreptowicza, ministra spraw zagranicznych Straży Praw. Zgodnie z Konstytucją 3 Maja, w połowie maja 1791 r. zakończyła prace Deputacja Interesów Zagranicznych, a kierownictwo nad sprawami zagranicznymi przejął minister spraw zagranicznych Straży Praw, którym został podkanclerzy litewski Joachim Chreptowicz, zaufany współpracownik króla Stanisława Augusta. Okólnikiem z 18 V 1791 r. placówki zagraniczne zostały poinformowane o tej nominacji i polecono im raporty dyplomatyczne kierować do tego ministra⁷. W AGAD w zbiorze Archiwum Królestwa Polskiego zachował się dziennik ekspedycji gabinetu do spraw zagranicznych, w którym pod datą 20 maja odnotowano pierwszą pocztę z Madrytu. Tego dnia dotarły równocześnie dwa raporty, nr 9 i 10, datowane na 11 i 18 IV 1791 roku⁸.

⁵ Inwentarz zespołu Archiwum Koronne Warszawskie Dział Hiszpańskie z lat 1615 [1649, 1650] 1766–1794; Warszawa 2000, oprac. U. Kacperczyk (mps w Pracowni Naukowej AGAD).

⁶ W Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: BOssol.) są 2 rękopiśmienne tomy akt poselstwa polskiego w Madrycie (rkps nr 487 i 923). Tom 487 został ofiarowany do Biblioteki Ossolińskich w 1829 r. przez Karola Zbyszewskiego (J. Kosiński, M. Turalska, *Ofiarodawcy Biblioteki Ossolineum 1817–1848*, Wrocław 1967, s. 290–291). O rękopisie nr 923 brak informacji.

⁷ AGAD, Archiwum Królestwa Polskiego, sygn. 189, s. 2.

⁸ Tamże, s. 3, 184. Ostatnią pocztę z Madrytu wysłaną 23 VII 1792 r. odnotowano w tym dzienniku 24 VIII 1792 r., nie jest więc jasne, dlaczego w tym ekscerpacie znajduje się jeszcze wyciąg z raportu z 6 VIII 1792 r.

Omawiany ekscerpt to 14-stronicowy rękopis zawierający streszczenia korespondencji dyplomatycznej legacji polskiej w Madrycie z okresu od 11 IV 1791 do 6 VIII 1792 r. Ekscerpt podzielony jest na dwie części. Pierwsze 6 stron to wyciąg z korespondencji posła Tadeusza Morskiego, pozostałe zaś streszczają korespondencję jego następcy, chargé d'affaires Kajetana Zbyszewskiego. Ekscerpt korespondencji Morskiego zaczyna się 11 IV 1791 r. a kończy 22 IX 1791 r., tuż przed jego wyjazdem z Madrytu. Dodatkowo w dalszej części ekscerptu jest kilka wpisów Morskiego. Pierwszy z nich narusza chronologiczny układ ekscerptu. Jest umieszczony między 22 a 26 IX 1791 r., a zawiera informację z 18 X 1791 r. z Paryża (Morski dziękuje w niej za otrzymany order Orła Białego). Kolejne wpisy umieszczono już z zachowaniem chronologii. Pod datą 24 I 1792 r. z Londynu znajduje się informacja o oficerze artylerii koronnej Franciszku Labadie. Pod datą 14 III 1792 r. z Frankfurtu nad Menem umieszczono wiadomość, że bankier Johan Bethmann podjął się zebrać informację o kolonii Polaków w Offenbach, do której dołączono list magistratu Akwizgranu w sprawie długów bliżej nieznanego Dulskiego. Pod datą 29 V 1792 r. z Frankfurtu umieszczona jest informacja, że bankier Bethmann przysłał informacje o rodzinach przenoszących się z Polski do Offenbach. Raporty dyplomatyczne Morskiego nie zachowały się, pozostały natomiast niektóre załączniki do tych raportów, w tym cytowane wyżej, dotyczące Labadiego i Dulskiego.

Ekscerpt korespondencji Zbyszewskiego zaczyna się 26 IX 1791 a kończy 6 VIII 1792 r. W Dziale „Hiszpańskie” znajduje się jeden raport (z 26 IX 1791 r.) streszczony w ekscerpce i dwa załączniki, kiedyś dołączone do raportów, same zaś raporty się nie zachowały. Większość brulionów raportów Zbyszewskiego streszczonych w ekscerpce znajduje się w Ossolineum, w rękopisach zawierających akta poselstwa polskiego z Madrytu⁹.

Przygotowując tekst do druku kierowano się wymogami zawartymi w instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego opracowanej dla źródeł nowożytnych¹⁰. Ze względu na specyficzny charakter źródła, ekscerpt korespondencji dyplomatycznej pochodzącej z egzotycznego kraju, za jaki wówczas była uważana Hiszpania, zdecydowano się zachować pewne specyficzne elementy rękopisu, które nadają mu swoisty koloryt. Tekst ekscerptu zmodernizowano, zachowano jednak niektóre charakterystyczne końcówki wyrazów. Przypisy tekstowe ograniczono do minimum. Wyrazy i wyrażenia skreślone i zastąpione innymi bliskoznacznymi, nie zostały w tekście umieszczone. Uzupełnienia i dopiski nad wierszem i na marginesach zostały wciągnięte do tekstu. Treść ekscerptu poprzedza numer raportu oraz data, która zawiera dwa elementy; dzień i miesiąc. Pisownie tych stałych elementów ujednolicono, bez zaznaczania, które skróty zostały rozwiązane. Podobnie postąpiono z kilkoma skrótami, które rozwiązano bez zaznaczania tego w tekście. Pozostałe skróty niebudzące wątpliwości nie zostały rozwiązane. W tytule rękopisu rozwiązano trzy skróty: „podkanc.” (podkanclerzy), „lit.” (litewski) i „Rzpltej” (Rzeczypospolitej). Natomiast w tekście rozwiązano

⁹ BOssol., rkps 487, k. 54–90; rkps 923, k. 2–4; W. Kętrzyński; *Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich*, Lwów 1881–1889, t. 2, s. 550–551; t. 3, s. 310.

¹⁰ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*; oprac. pod red. K. Lepszego, Wrocław 1953.

skrótów występujące w streszczeniach następujących raportów: z 1 V 1791 oraz z 31 V 1792 r. („N. Pana” — Najjaśniejszego Pana), z 12 V 1791 r. („P. Deputacyi” — Prześwietnej Deputacyi); z 14 III 1792 r. („XXżąt” — książąt, „Xcia” — księcia), z 16 IV 1792 r. („Xżąt” — książąt) oraz z 21 V 1792 r. („xdzu” — księdzu).

TEKST ŹRÓDŁOWY

Ekscerpty korespondencji dyplomatycznej z Madrytu Tadeusza Morskiego i Kajetana Zbyszewskiego z lat 1791–1792.

Oryg.: AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, karton 40a/28 s. 11–24

Ekscerpt korespondencji JP. Morskiego posła ekstraordinaryjnego JKMc i Rzeczypospolitej w Madrycie podczas ministerii JW. Chreptowicza podkanclerzego litewskiego w roku 1791.

[s. 11] N° 9, dnia 11 kwietnia [1791]

JP. Morski donosi, iż ekwipaże i rzeczy jego na komorze w Madrycie były zatrzymane, z ułżeniem praw ministrom zagranicznym służących. Przyłącza opisanie ceremoniału przy audiencji u króla¹¹ i królowy hiszpańskich¹². Z rozmów niektórych ministrów widzieć się daje, iż są w układzie związku między dworami, w celu przywrócenia influency Rosyi w Polsce.

Propozycje Hiszpanii w Petersburgu do pokoju uczynione zachowują Rosyi Oczaków¹³ *cum territorio* aż do Dniestru. JP. Morski radzi, aby był umocowanym do przełożenia na piśmie temu dworowi szkodliwości, jakie stąd tak dla Polski, jako i dla powszechnego pokoju wynikać mogą.

N° 10, dnia 18 kwietnia [1791]

Z terażniejszego poruszenia nadmorskiej potencji najpodobniejszym i najużyteczniejszym dla Polski zdaje się wypadkiem odmiana projektowanego traktatu handlowego z Anglią w traktat aliansu. Do czego, że Gabinet Londyński od 8. miesięcy decydował się, pewną jest rzeczą. P. de Campomanes prezydent Najwyższej Rady złożony jest z urzędu tego¹⁴.

N° 11, dnia 1 maja [1791]

JP. Morski donosi, iż list Najjaśniejszego Pana do króla hiszpańskiego oddał publicznie w czasie zebrania się dworu, a to unikając partykularnej audiencji, które są kosztowne. ^aZa insynuacjami JP. Morskiego i posła angielskiego¹⁵,

¹¹ Karol IV, król Hiszpanii (1788–1808), syn Karola III i Marii Amalii, córki Augusta III.

¹² Maria Luiza de Parma, królowa Hiszpanii (1788–1808).

¹³ Oczaków, twierdza turecka położona w ujściu Dniepru do Morza Czarnego. Podczas wojny rosyjsko tureckiej (1787–1792) była przez pół roku oblegana przez wojska rosyjskie, które zdobyły ją w grudniu 1788 r. Obecnie miasto na Ukrainie.

¹⁴ Pedro Rodriguez, conde de Campomanes, polityk, prawnik, ekonomista i pisarz hiszpański; od 1786 r. przewodniczący (prezydent) Rady Kastylii.

¹⁵ Alleyne Fitzherbert lord St. Helens, poseł angielski w Hiszpanii (1790–1794), wcześniej poseł angielski w Rosji (1783–1788).

hrabia de Florida Blanca¹⁶ uznaje potrzebne zabezpieczenie wolności handlu polskiego przy traktacie Rosyi z Portą^a. Przyłącza rachunek wydatków ekstraordynaryjnych od dnia 1 grudnia 1790 do 1 czerwca 1791, sumę zł 6662 gr 27 wynoszących¹⁷. Złożenie z urzędu JP^a de Campomanes wróży dalsze odmiany w ministerium hiszpańskim, a zwiększenie kredytu JP. de Florida Blanca.

[s. 12] N° 12, dnia 12 maja [1791]

Król hiszpański determinował się przenieść do Sewilli na zimowe mieszkanie z całą rodziną i wszystkimi departamentami. JP. Morski przekłada nieuchronność wielkich kosztów tej podróży za dworem, podaje sposoby uniknięcia onej i żąda rozkazu Prześwietnej Deputacyi¹⁸ w tej mierze. Minister Florida Blanca spodziewając się, że Hiszpania będzie mediatorką między Rosyją a Portą, ofiarował *bona officia* króla swego w interesach Rzpltej, gdy przełożenie onych przez notę mieć będzie. Treść zdania, które JP. Morski w tej mierze na konferencji z pomienionym ministrem otworzył, w oczekiwaniu wyraźnych na to instrukcyi.

N° 13 dnia, 16 maja [1791]

^bNB. Dechiffrement^b

Minister Florida Blanca ponowił obietnice *bonorum officiorum* króla swego w interesach Rzpltej przy pacyfikacyi, żądając kategorycznego onych opisania. JP. Morski doradza, aby na okazanie wdzięczności Najjaśniejszy Pan raczył pisać do króla hiszpańskiego, z przyłączeniem listu i do hrabi Florida Blanca. Wiadomości o wzroście handlu moskiewskiego z strony Kalifornii¹⁹, w tym czasie odebrane, mogą utwierdzić dobre dyspozycyje dworu hiszpańskiego dla Polski.

N° 14, dnia 23 maja [1791]

JP. Morski donosi, iż równie jak inni ministrowie zagraniczni, ma sobie wyznaczonego jednego z sekretarzy kancelaryi stanu, nazwiskiem don Joseph Anduaga, do rozmówienia się w okolicznościach potocznych i do trzymania w Radzie referatu. Ten oświadczył, iż minister za odebraniem urzędowej noty z wyrażeniem żądań Rzpltej przy pacyfikacyi, determinowany jest przyłączyć ją do propozycyi, które dworom do tego interesowanym przesłać zamyśla. Minister Florida Blanca wyraźniej oświadczył, iż pragnie otworzyć handel Hiszpanii z Polską, przez Czarne Morze, a z powodu nadanych przez Rzplte swobód stanowi miejskiemu²⁰, życzył, aby i klasa rolników doznała z czasem względów prawodawstwa.

¹⁶ José Moñino, conde de Floridablanca, polityk hiszpański, w latach 1777–1792 pierwszy sekretarz stanu.

^{aa} Dopisano na marginesie inną ręką

¹⁷ Rachunek znajduje się w AGAD, AKW Dział Hiszpańskie 40a/28, s. 1, 2.

¹⁸ Deputacja Interesów Zagranicznych powołana przez sejm 16 XII 1788 r, kierowała polską polityką zagraniczną do połowy maja 1791 r.

^{bb} Dopisane na marginesie.

¹⁹ Kalifornia do 1821 r. należała do Hiszpanii, następnie była prowincją Meksyku, a po wojnie amerykańsko-meksykańskiej (1846–1848) została przyłączona do Stanów Zjednoczonych.

²⁰ Prawo o miastach Sejm Czteroletni uchwalił 18 IV 1791 r.

N° 5, dnia 18 lipca [1791]

^dNB. Przysięga, o której nie masz.^d

Król hiszpański oświadczył wdzięczność za staranie JKMci w odwróceniu projektu na sejmie podanego względem przywrócenia jezuitów²⁴. JP. Morski potwarza prośbę o pozwolenie wyjazdu na pół roku, uprasza oraz o wyjednanie dla niego orderu Orła Białego. Dowody przychylności dworu hiszpańskiego ku Polsce.

N° 6 dnia 21 lipca [1791]

^eNB. Adres do ministra. Dechiff.^e

Przełożenia, które JP. Morski czyni z powodu rezolucyi JKMci względem poselstwa jego przy dworze hiszpańskim. Tudzież ostrzeżenia, co do akredytowania JP. Zbyszewskiego.

N° 7, dnia 1 sierpnia [1791]

Widoczne nieukontentowanie dworu hiszpańskiego przeciw Rosyi, z powodu odrzuconej przez nią mediacyi. Zdanie JP. Morskiego z tej okoliczności, co do zastąpienia miejsca jego w Madrycie, skąd około 15 września wyjechać na zawsze spodziewa się. Treść wydanego uniwersału względem cudzoziemców w Hiszpanii znajdujących się.

[s. 15] N° 8, dnia 15 sierpnia [1791]

Planta podróży do Sewilli zupełnie upada, z okazji ciąży królowy hiszpańskiej. Trzy edykta osładzają ostrość uniwersału względem cudzoziemców wyszłego. Zbrojenie się Hiszpanii [s] powiększa przeciw cesarzowi marokańskiemu²⁵ czyniącemu przygotowania do wojny. Król hiszpański przez świeżo wyprawionego posła pisał do elektora saskiego, z powinszowaniem wyboru jego na tron polski i z stosownymi do tego radami. JP. Zbyszewski prezentowany ministrowi, jako sekretarz legacyi. Przybycie JPa Forell²⁶ posła saskiego.

Pod tymże dniem list JP. Zbyszewskiego, z podziękowaniem za funkcyje sekretarza legacyi i z prośbą o cyfrę polską do korespondencyi.

N° 9, dnia 18 sierpnia [1791]

Troskliwość JP. Morskiego z powodu nieodebranej depešy przy gazetach, tudzież z wiadomości o tentowanym porwaniu JKMci z Łazienek²⁷. JP. Forell świadczył, iż ma rozkaz dopomagać wzajemnie w wszelkich interesach Rzpltej.

^{dd} Dopisane na marginesie.

²⁴ Na Sejmie Czteroletnim 16 VI 1791 r. Tadeusz Lipski, kasztelan łęczycki podał projekt przywrócenia zakonu jezuitów w Polsce.

^{ee} Dopisane a marginesie.

²⁵ Jazid ibn Muhammad, cesarz marokański (1790–1792), we wrześniu 1790 r. rozpoczął oblężenie Ceuty, miasta hiszpańskiego położonego na afrykańskim cyplu Cieśniny Gibraltarskiej. W odpowiedzi, w sierpniu 1791 r., Hiszpania wypowiedziała wojnę Maroku.

²⁶ Phillipe de Forell, poseł saski w Hiszpanii (1791–1793 i 1795–1802).

²⁷ W lipcu 1791 r. rozeszły się pogłoski o zamachu na Stanisława Augusta, przygotowanym przez malkontentów niezadowolonych z wprowadzonych reform.

N° 10, dnia 25 sierpnia [1791]

Wydana przez Hiszpanię wojna cesarzowi marokańskiemu.

Czulości, którą w JP. Morskiem sprawia skutek ubocznego z Warszawy doniesienia o odwołaniu jego z poselstwa. Prośba o ułatwienie wypłaty pensyi półrocznej à 1 junii i powrotu ekspens ekstraordinaryjnych. Oświadcza JP. Morski, iż wyjeżdżając z Madrytu zostawi cyfry przy JP. Zbyszewskim, a wszystkie depe-sze i protokół swoich [s!] zabierze z sobą.

N° 11, dnia 5 września [1791]

Wiadomości o wojnie z cesarzem marokańskim. JP. Morski uznał Pa Neumanna konsulem polskim w Malaga [s]. Uprasza JP. Morski o przesłanie mu listu odwołującego do Paryża, dokąd niebawnie wyjeżdża.

Pod tymże dniem JP. Morski uprasza, aby wypłata należności jemu ze skarbu pozostającej na ręce JP. Bernaux²⁸ przyspieszona była.

[s. 16] N° 12, dnia 12 września [1791]

JP. Morski dnia 17 currens wyjedzie do Eskurialu²⁹ dla pożegnania dworu i otrzymania ekspedycyi, potrzebnych do podróży dalszej.

N°13, dnia 22 września [1791]

Prezentowany ministrowi w Eskuriale P. Zbyszewski, jako mający sprawować interesa polskie. JP. Morski donosi o dniu wyjazdu swego i ponawia prośby, co do przyspieszenia wypłaty sum jemu ze skarbu należących, przyłączając regestr ekspensy ekstraordinaryjnej à 1 maj do wyjazdu z Madrytu. Cesarz marokański, po zawieszeniu broni, traktuje pokój przez konsula weneckiego³⁰. Bliski wyjazd z Madrytu pięciu posłów zagranicznych. Wewnętrzne niesnaski w ministerium hiszpańskim. JP Morski uprasza o wyrobienie u Komisji Skarbowej, wolnego na komorze Międzyrzecz przepuszczenia sprzętów jego. Donosi oraz, iż JP. Zbyszewskiemu *in vivo* pensyi jego zostawia ± [dukatów] 300, których powrócenia JP^u Bernaux żąda.

^fN° 14, dnia 18 października^f [1791]

JP. Morski, pisząc z Paryża, wyraża dzięki za otrzymany order Orła Białego. Żali się oraz na doniesienia z Warszawy krzywdzące reputacyją, na którą w sprawowaniu poselstwa swego starał się zasłużyć.

²⁸ Klemens Firmian Bernaux, kupiec i bankier warszawski.

²⁹ Rezydencja królewska. W zależności od pory roku królowie hiszpańscy przebywali w różnych rezydencjach; latem w Eskurialu, jesienią w San Ildefonso de la Granja, zimą w Madrycie, a wiosną w Aranjuez.

³⁰ Nazwiska nie ustalono.

^{ff} Regest dopisany później.

Ekscerpt korespondencji JP. Zbyszewskiego

Pod dniem 26 września [1791]

JP. Zbyszewski donosi o wyjeździe JP. Morskiego i o prezentowaniu się swoim ministrowi, w oczekiwaniu *credentialium*. Przyłącza kopię informacji przez JP Morskiego zostawionej, wraz z rejestrem papierów i rzeczy do legacji polskiej w Madrycie należących. Przekłada na koniec położenie i prośby swoje, co do opatrzenia potrzeb jego³¹.

N° 15, dnia 3 października [1791]

^gDechiffre.^g

Dwie razem depesze JP. Zbyszewski odebrał wraz z listem do ministra. Do prezentowania siebie u dworu uprosił posła saskiego. Wiadomości o interesach francuskich. Zamieszanie w ministerium hiszpańskim obiecuje wkrótce odmianę podskarbiego wielkiego.

[s. 17] N° 16, dnia 20 października [1791]

Opisanie ceremoniału, którym JP. Zbyszewski prezentowany był u dworu przez posła saskiego. Wyraz wdzięczności za uwiadomienie o wyznaczonej pensji. Listy króla francuskiego³² do hiszpańskiego zostają bez odpowiedzi.

N° 17, dnia 31 października [1791]

Podskarbi wielki uwolniony od interesów skarbowych. Zatargi między dwoma ważnymi osobami, to jest: hrabią de Florida Blanca i prezydentem Rady Kastylskiej [s]. Publiczne w Madrycie pisma Konstytucją polską wychwalają.

N° 18, dnia 3 listopada [1791]

Nie zawiera nic interesownego.

N° 19, dnia 17 listopada [1791]

JP. Zbyszewski odebrał od JP. Morskiego komunikacją zalecenia JKMci względem PP. de Cuber³³ i Normandez³⁴. Niesmak między hrabią Florida Blanca

³¹ Raport Zbyszewskiego z 26 IX 1791 r. (bez kopii informacji T. Morskiego, która miała być dołączona do raportu) znajduje się w AGAD, AKW Dział Hiszpańskie, 40a/29, s. 16–19. Informacja pozostawiona Zbyszewskiemu przez Morskiego znajduje się w BOssol., rkps 487, k. 19–21.

^g Dopisane na marginesie.

³² Ludwik XVI, król Francji (1774–1792), skazany przez władze rewolucyjne na śmierć za zdradę stanu; wyrok wykonano 21 I 1793 r.

³³ Pedro Normande przybył do Warszawy w czerwcu 1790 r. jako nieoficjalny przedstawiciel Karola IV. Po oficjalnym nawiązaniu polsko-hiszpańskich stosunków dyplomatycznych przez rok (1790–1791) pełnił obowiązki posła hiszpańskiego, aż do przyjazdu Miguela Cuber, posła hiszpańskiego mianowanego przez Karola IV.

³⁴ Miguel Cuber, poseł hiszpański w Rzeczypospolitej (1791–1793). Mianowany 20 IX 1790 r., do Warszawy przybył w sierpniu 1791 r. i przebywał w niej do czerwca 1793 r. Na własną prośbę, ze względu na zły stan zdrowia, przeniesiony został na placówkę do Toskanii.

i prezydentem kastylskim [s!] co raz mocniejszy, a kredyt JP^a Godoy³⁵ faworyta królowy, co dzień idzie w górę. O kampańtach wojska Rzpłtej, gazeta hiszpańska pisze z pochwałą.

N° 20, dnia 21 listopada [1791]

Wypisane kopie listu i odpowiedzi w okoliczności mniemanego wyjazdu z Warszawy JPa Cuber.

N° 21, dnia 5 grudnia [1791]

Wyraz wdzięczności JP. Zbyszewskiego za opatrzenie funduszu na nieodbite wydatki, których drogość wylicza. Dowody przyjaźni, której od posła saskiego odbiera. Za pierwszą okazyją, oświadczy podziękowanie ministrowi de Florida Blanca, za interesowanie się do dworu petersburskiego w interesach polskich. Odpowiedź Najjaśniejszego Pana królowi francuskiemu czytana w Madrycie z uwielbieniem. Uczynione dyspozycje do upewnienia spokojności w osadach amerykańskich, jako też w Katalonii i Biskaj³⁶ [s].

[s. 18] N° 22, dnia 15 grudnia [1791]

Niesmak publiczności z postępków królowy okazał się w przyjęciu powrotu dworu do Madrytu. Ceremonia obchodu rocznicy urodzin królowy.

N° 23, dnia 26 grudnia [1791]

Oświadczone hrabi de Florida Blanca podziękowania podług danego rozkazu. Jego odpowiedź na to, jako też względem zmiany JPa Normandez z poselstwa w Polsce.

Zamysł komendanta Perpignanu³⁷, w poddaniu Hiszpanii tego miasta, nie wziął skutku przez odpór jednego regimentu i obywatelów. Uprasza JP. Zbyszewski, aby mógł mieć przez JPa Bernaux wyznaczony kredyt u bankiera JP^a Queneau.³⁸

Rok 1792

N° 24, dnia 2 stycznia [1792]

Grzeczność królowy dla faworyta i atencja dworu w dzień jego imienin. Minister francuski³⁹ odebrał urzędowe doniesienie o zdarzeniu w Perpignan.

³⁵ Manuel Godoy y Alvarez de Faria, duque de Alcúdia karierę rozpoczął jako gwardzista w straży królewskiej, dzięki poparciu Karola IV i Marii Luizy, której był faworytem, szybko awansował; w listopadzie 1792 r. osiągnął najwyższy urząd w państwie, pierwszego sekretarza stanu.

³⁶ Kraj Basków, dawniej Baskonia.

³⁷ Perpignan, miasto we Francji, w Pirenejach.

³⁸ Augustin Queneau, bankier; nie udało się ustalić bliższych danych.

³⁹ Auguste d'Urtubise, francuski chargé d'affaires w Hiszpanii (21 IV 1791 — 25 II 1792).

N° 25, dnia 12 stycznia [1792]

Zakazane w Collegium Nobilium uczenie języka francuskiego. JP. Guardouqui⁴⁰ ogłoszony ministrem skarbu, na miejsce zmarłego JP. Lerena⁴¹. Dwór prędzej nad zwyczaj przenieść się ma do Aranjuez. JP. Zbyszewski podaje rachunek ekspensy ekstraordynaryjnej do daty niniejszej depeszy⁴².

N° 26, dnia 19 stycznia [1792]

Przyspieszenie wyjazdu dworu do Aranjuez skutkiem jest statecznej awersyi królowy do stolicy. Mile przyjęta w Madrycie wiadomość, iż brat cesarza marokańskiego⁴³ po znacznym zwycięstwie ogłosił się cesarzem. Szwedzi asystencyja zbrojną dla swych okrętów kupieckich przeciw Algierczykom, odmówioną od dworu madryckiego, pozyskali u lizbońskiego.

[s. 19] Pod dniem 24 stycznia JP. Morski z Londynu donosi, iż komunikował JP. Zbyszewskiemu zlecenie JKMci względem JP. Normandez. Przesyła oraz opisanie interesu tyczącego się JP. Labadie⁴⁴ oficera w artylerji koronnej. Na koniec wyraża zwrot dalszej podróży swojej.

N° 27, dnia 30 stycznia [1792]

Wyjazd dworu do Aranjuez. Obawę w Hiszpanii sprawiła nowina o napadnięciu dzikich na Stany Amerykańskie. Wiadomość jakoby Moskwa oświadczyła się za nową Konstytucją Polską. Pogłoska, że JP. Literpetz⁴⁵ jest w Paryżu dla traktowania interesów wielkiej wagi.

N° 28, dnia 6 lutego [1792]

Mimo wszelkie od rządu ostrożności, kilkaset egzemplarzy konstytucyi francuskiej, w języku hiszpańskim drukowanej, w samym Madrycie przedano. Inny poseł francuski do Hiszpanii spodziewany, a terażniejszy JP. d'Urtubise ma być do Polski przeznaczony⁴⁶.

N° 1, dnia 13 lutego [1792]

Usprawiedliwia się JP. Zbyszewski, dlaczego opóźnił dotąd oznaczenie nowemi numerami depesz w tym roku. Wiadomość o pomieszeniu zmysłów

⁴⁰ Diego de Gardouqui Arriquibar, minister skarbu (1792–1796).

⁴¹ Pedro López de Lerena y Cuenca, conde de Lerena, minister skarbu, zm. 2 I 1792 r.

⁴² Rachunek znajduje się w AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, 40a/29, s. 1–2.

⁴³ Po śmierci Muhammada III (1790 r.) w Maroku doszło do kilkuletniej wojny domowej; o tron walczyło kilku pretendentów.

⁴⁴ Franciszek Labadie, oficer artylerji koronnej w latach 1778–1786 i 1789–1793. W AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, 40/28a, s. 5–7 znajduje się list mieszkańca Bordeaux z prośbą o potwierdzenie informacji dotyczących Labadie.

⁴⁵ Lewis Littlepage, Amerykanin w służbie Stanisława Augusta. W 1790 r. przebywał w Madrycie, jako nieoficjalny przedstawiciel Stanisława Augusta w celu przygotowania przyszłych stosunków polsko-hiszpańskich. W grudniu 1790 r. spotkał się w Paryżu z T. Morskim i przekazał mu swoją funkcję.

⁴⁶ Wiadomość nie potwierdziła się. Posłem francuskim w Rzeczypospolitej od lipca 1791 do sierpnia 1792 r. był Maria Luis Descorches.

królowy portugalskiej⁴⁷. Przyłącza JP. Zbyszewski notę z prośbą, aby # [dukatów] 300 przez JP. Morskiego w kredycie zostawione, nie były mu wytracone z pensyi.

N° 2, dnia 23 lutego [1792]

Doniesiono jest urzędownie dworowi hiszpańskiemu o ustanowionej regencji w Portugalii przez czas słabości królowy. Pospółstwo w Madrycie od duchownych poduszczone daje oznaki nieukontentowania swego.

N° 3, dnia 1 marca [1792]

Większe oznaki wzburzenia ludu w stolicy i w prowincjach przyległych Francyi. Hrabia de Florida Blanca nagle oddalony od Ministerium Spraw Zagranicznych, które poruczone są JP^u d'Aranda⁴⁸, nominowanemu prezydentem, czyli dziekanem dawnej Rady Gabinetowej Stanów. O tej odmianie JP. Zbyszewski obwieszczony, wraz z ministrami dworów zagranicznych.

[s. 20] N° 4, dnia 3 marca [1792]

Przyczyny i kroki, które posłużyły do dysgracjowania hrabi de Florida Blanca. Śmierć JP. Cifuentes⁴⁹, prezydenta Rady Kastylskiej [s!], nowe w ministerium obiecuje odmiany. JP Zbyszewski donosi o odebraniu asygnacyi na pensyją swojną.

Pod dniem 14 marca [1792] z Frankfurtu nad Menem

JP Morski donosi o obrotach książąt francuskich znajdujących się w Niemczech.

Przyłącza list od magistratu miasta Akwizgranu w interesie obywatela tegoż miasta mającego dług u JP. Dulskiego Kwiadonia⁵⁰ oraz, iż bankier Betman⁵¹ podjął się wywieźć dokładnie o kolonii Polaków w Offenbach i wsiach pobliskich księcia d'Isenburg⁵².

N° 5, dnia 15 marca [1792]

JP. Zbyszewski przesyła wiadomości dalsze o nowym ministrze i o poprzedniku jego. Tudzież o dowodach przywiązania królowy do JP. Godoy. JP Cuber stara się, aby z Polski do Włoch mógł być przeniesiony, o dalsze w tej okoliczności rozkazy JP. Zbyszewski uprasza.

⁴⁷ Maria I Franciszka, królowa Portugalii (1777–1816), cierpiała na manię religijną i melancholię; podczas jej choroby regencję sprawował jej syn, Jan VI, król Portugalii w latach 1816–1826.

⁴⁸ Pedro Pablo Abarca de Bolea, conde de Aranda, wybitny wojskowy, polityk i dyplomata. W 1792 r. otrzymał najwyższy urząd hiszpański, pierwszego sekretarza stanu, z którego w tym samym roku został udsunięty na rzecz Manuela Godoy.

⁴⁹ Juan de Silva Pacheco Meneses y Rabata, conde Cifuentes, prezydent Rady Kastylii od kwietnia 1791 r., po dymisji Campomanesa; zmarł 2 III 1792 r. w Madrycie.

⁵⁰ Akta dotyczące uregulowania należności za pobyt Dulskiego w zajeździe „Pod Złotym Smokiem” w Akwizgranie są w AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, 40a/30.

⁵¹ Johann Jakob Bethmann, bankier frankfurcki.

⁵² Książę Wolfgang Ernest II von Isenburg w 1786 r. pozwolił Jakubowi Frankowi Lejbowiczowi, twórcy sekty frankistów, zamieszkać w Offenbach, dokąd przybywali jego zwolennicy.

N° 6, dnia 22 marca [1792]

Nielaska, której popadł hrabia de Florida Blanca, rozciągniona jest na krewnych i przyjaciół jego. Minister francuski, na zapytania podane z zlecenia Zgromadzenia Narodowego, nie odbiera dotąd odpowiedzi od dworu madryckiego.

N° 7, dnia 29 marca [1792]

Doniesienie o szczęśliwym królowy rozwiązaniu i o zwykłych w tej okoliczności obrządkach. Lista imion nowonarodzonemu królewiczowi danych⁵³. Opisanie szarf, w które ustrojono niedawno generałów hiszpańskich. Spodziewane odmiany osób w legacji holenderskiej i angielskiej.

[s. 21] N° 8, dnia 5 kwietnia [1792]

Wiadomości o intencjach dworu madryckiego względem interesów francuskich. Scysyje między dyplomatycznymi w noszeniu żałoby po zmarłym cesarzu niemieckim⁵⁴. List do Malaga [s!] Pu Neumannowi przez JP. Zbyszewskiego odesłany.

N° 9, dnia 12 kwietnia [1792]

Otworzone sesyje Rady Stanów, po oddaleniu przeszłego ministra wskrzeszonej. Liczba jej konsyliarzów dotąd nie dopełniona, zręcznie posłuży do zwłeczenia determinacji w okolicznościach terażniejszych. Przypadek króla szwedzkiego⁵⁵ wielkie na umysłach sprawił wrażenie. Powtarzane pochwały dla Konstytucyi polskiej i uwielbienia JKMości.

N° 10 dnia 16 kwietnia [1792]

Chevalier Bourgoing⁵⁶ odebrał *credentiales* na ministra francuskiego. Agenci książąt francuskich stąd w rozpacz, gdy widzą i projekta swoje wywrócone i odmówioną wypłatę pensyi przez Florida Blanca im akordowanej. Faworyt królowy przez publiczny dekret ma sobie przyznane znaczne dobra korony.

N° 11, dnia 26 kwietnia [1792]

Z okazji pierwszego pokazania się po połogu królowa rozdawała order⁵⁷ nowo przez siebie postanowiony dla samych kobiet. Między tłumem łask i promocyi dnia tego JPⁿ Godoy odebrał najznakomitszą, zostawszy dziedzicznym diukiem pierwszej klasy.

N° 12, dnia 30 kwietnia [1792]

Wiadomość o wydanej przez Francją wojnie domowi austriackiemu pomieściła widoki dworu madryckiego.

⁵³ Filip Maria Franciszek.

⁵⁴ Leopold II, król Czech i Węgier, cesarz rzymsko-niemiecki; zm. 1 III 1792 r. w Wiedniu.

⁵⁵ Gustaw III, król szwedzki, ranny w zamachu 16 III 1792 r.; zmarł 29 marca.

⁵⁶ Jan François Bourgoing, dyplomata i pisarz francuski, poseł francuski w Hiszpanii, od 25 II 1792 r.; początkowo nie uznawany przez Hiszpanię.

⁵⁷ Królewski Order Szlachetnych Dam Królowej Marii Ludwiki, ustanowiony w 1792 r. przez Karola IV na prośbę Marii Ludwiki, jest przeznaczony wyłącznie dla kobiet; przyznawany za zasługi dla Hiszpanii i jej władców.

N° 13, dnia 7 maja [1792]

Z okazaniem nowych *credentialium* chevalier Bourgoing uznany u dworu madryckiego ministrem pełnomocnym Francji. Troskliwość JP. Zbyszewskiego z powodu różnych wieści [s. 22] o determinacji Rosyi względem nowej Konstytucji polskiej.

N° 14, dnia 14 maja [1792]

Poseł pruski⁵⁸ w Madrycie upewnił, że od dworu jego uczynione są Rosyi reprezentacje, aby wstrzymała wszelkie kroki przeciw Polsce, do czasu rozpoczęcia wojny z Francuzami. Doniesienie o buncie ludu w mieście Cherez⁵⁹, sprawiło u dworu trwogę, stąd królowa ma znowu zamiar przeniesienia się do Sewilli. JP. Zbyszewski listy od konsula z Malagi przesłane przyłącza.

^hNB. Nie masz^h.

N° 15, dnia 21 maja [1792]

Zdania ministra rosyjskiego⁶⁰, pruskiego i innych z powodu Deklaracji Stanów Rzpłtej de die 16 aprilis⁶¹ oświadczone JP. Zbyszewskiemu. Wiadomość o księdzu Święcickim⁶² w Hiszpanii zamieszkałym.

Pod dniem 29 maja z Frankfurta [s] JP. Berthman bankier tameczny przesyła wiadomości, jakie zaciągnął o licznych familiach z Polski do Offenbach przynoszących się i tam przy pozostałej corre Franka bawiących⁶³.

N° 16, dnia 31 maja [1792]

JP. Zbyszewski donosi, iż list Najjaśniejszego Pana do króla hiszpańskiego, tudzież kopie noty ministrom zagranicznym w Warszawie, z deklaracją Stanów podanej, oddał JP^a d'Arandzie. Z tej okazji rozmowa z pomienionym ministrem i grzeczne jego oświadczenie przychylności do Polski. Co raz jawniejsze okazywanie przywiązania królowy do JP^a Godoy dają powód publiczności do szemrania. JP. d'Aranda w bezczynności zostawać jest przymuszony.

N° 17, dnia 4 czerwca [1792]

Rozmowa, którą miał JP. Zbyszewski z ministrem pruskim w Madrycie, względem reprezentacji przez dwór jego petersburskiemu czynionych, o interesach Rzpłtej. Odmiana ministra angielskiego w Madrycie. Przyjazd JP^a Normandez do Hiszpanii.

⁵⁸ Sandos markiz, poseł pruski w Madrycie.

⁵⁹ Jerez de la Frontera, miasto w południowo-zachodniej Hiszpanii (w Andaluzji).

^{hh} Dopisane na marginesie.

⁶⁰ Stepan Zinoviev, poseł rosyjski w Hiszpanii (1772–1792).

⁶¹ „Gotowość do obrony pospolitej”, prawo uchwalone przez Sejm Czteroletni 16 IV 1792 r.

⁶² Dokładniejsza informacja o Święcickim znajduje się w brulionie raportu Zbyszewskiego. BOs-sol., rkps 487, s. 92.

⁶³ Jakub Frank Lejbowicz, zm. 10 XII 1791 r. w Offenbach nad Menem. Do miasta tego zjeżdżali się jego zwolennicy tworząc tak zwany dwór. Czasami przebywało tam do 800 frankistów, liczba stałych rezydentów wynosiła około 400 osób.

[s. 23] N° 18, dnia 18 czerwca [1792]

Sentymenty publiczności w Madrycie, co do deklaracji rosyjskiej względem Polski. Dochody miast na skarb królewski zabrane, sprawić mogą w czasie powszechnie w Hiszpanii nieukontentowanie. Doświadczenie dawania ognia z ręcznej strzelby przez pływających na rzece żołnierzy. Szemranie ludu, z powodu wyłożonych do 60/m piastrow, na konstrukcję balonu.

N° 19, dnia 25 czerwca [1792]
[pozostawione puste miejsce]

N° 20, dnia 2 lipca [1792]

Powrót dworu do stolicy, bez zwyczajnych oznaków radości pospólstwa. Niesmak i szemranie ludu, z powodu podwyższonej ceny na winie. Nienawiść przeciw dwóm przeszłym ministrom, posunięta aż do uszkodzenia ich majątku i pensyi. Wyjazd z Madrytu posła rosyjskiego.

N° 21, dnia 9 lipca [1792]

Głośniejsze coraz szemranie ludu, z okazji jawnego przywiązania królowy do JP. Godoy. Spodziewana wkrótce odmiana w ministerium, sprawić może rokosz. JP. Zbyszewski przyłącza registr wydatków ekstraordynaryjnych à 1 januar[ii] ad ult. junii w roku bieżącym⁶⁴.

N° 22, dnia 19 lipca [1792]

Codziennie odmiany osób w ministerium hiszpańskim. Za rozkazem królewskim, hrabia de Florida Blanca wzięty gwałtownie z domu własnego i do zamku w Pampelunie zaprowadzony. Stąd publiczność szemrze przeciw królowy, jako autorze tego wszystkiego.

[s. 24] N° 23, dnia 23 lipca [1792]

W Radzie partykularnej wypadł dekret, wskazujący [s!] hrabię Florida Blanca na wieczne więzienie⁶⁵.

N° 24, dnia 30 lipca [1792]

Hrabia d'Aranda składa urząd ministra. Na miejscu JP^a Galvez⁶⁶, posła hiszpańskiego w Petersburgu, JP^u d'Onis nominowany⁶⁷.

N° 25, dnia 6 sierpnia [1792]

Bytność obojga królestwa na śniadaniu, w domu JPa Godoy i wzięcie jego do karety, dało powód do zebrania się tłumu pospólstwa, które tę nowością zajęte, z głośnym dało się słyszeć mruzeniem i pośmiewiskiem. Hrabia d'Aranda

⁶⁴ Rachunek znajduje się w AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, 40a/33 s. 32. Rachunek włożono między późniejsze raporty Zbyszewskiego z 22 X i 1 XI 1792 r.

⁶⁵ Floridablanka uwięziony w twierdzy Pampeluna pod zarzutem korupcji i nadużycia władzy; uwolniony w 1794 r.

⁶⁶ Miguel de Galvez y Gallardo, poseł hiszpański w Petersburgu (1788–1792).

⁶⁷ Josè de Onis Lopez y Gonzalez, dyplomata hiszpański w Rosji (1792–1796).

dopomaga mściwym królowy zamiarom, przeciw hrabi de Florida Blanca. Publiczność w Madrycie okazała z zapałem przywiązanie do narodu polskiego.

Urszula Kacperczyk, Reports of the Polish diplomatic mission in Madrid from the years 1791–1792

Summary

Excerpt from the diplomatic correspondence of the Polish mission in Madrid is one of more than a dozen of this type of manuscripts preserved at the Central Archives of Historical Records in Warsaw. There are two main reasons why this record was selected to the publication. Firstly, it contains a summary of diplomatic correspondence with Spain, the most distant country with that Poland resumed diplomatic relations in the years 1791–1794 and the country extremely exotic to Poles of that time. Secondly, the original reports did not survive. The excerpt was drawn up in the office of the Lithuanian Deputy Chancellor Joachim Chreptowicz, Minister of Foreign Affairs at the Council of Inspection (government). It contains extracts of correspondence from the initial, the most interesting period of the activity of the Polish embassy in Madrid, when Poland led an independent foreign policy and mattered in the diplomatic game as an independent player. Excerpt is divided into two parts. The first one includes correspondence of the envoy Tadeusz Morski, and the second one contains correspondence of his successor, chargé d'affaires, Kajetan Zbyszewski. Extracts from the correspondence of Tadeusz Morski cover period from April 11th, 1791 to September 22nd, 1791, shortly before Morski's departure from Madrid. Zbyszewski's correspondence comes from the period from 26th September 1791 to 6th August 1792. Most drafts of reports by Zbyszewski, that are summarized in the published excerpts, are located at the Ossoliński National Institute in Wrocław, among the records of the Polish embassy in Madrid (Mss. 487 and 923).

Słowa kluczowe: Dyplomacja, Hiszpania, Madryt, Tadeusz Morski, Kajetan Zbyszewski, Archiwum Koronne Warszawskie